

Палій Богдана Юрїївна,

*здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імена академіка
Степана Дем'янчука»*

Старжець Володимир Іванович,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і
права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»*

«ВДЛИГА» В СРСР: НАРОДНІ ПРОТЕСТИ ТА ПРИХОВАНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Десталінізація в СРСР є одним із ключових і водночас суперечливих етапів розвитку радянської системи, що визначив подальші трансформації політичного, соціального та ідеологічного життя держави. За правління М. Хрущова розпочався процес часткової лібералізації, спрямований на подолання найбільш репресивних практик попереднього періоду, реабілітацію жертв і певне пом'якшення суспільно-політичного режиму. Водночас ці зміни не супроводжувалися демонтажем основ тоталітарної системи, що зумовило поєднання реформаторських ініціатив із збереженням авторитарних механізмів управління.

Одним із найяскравіших свідчень репресивної політики радянського режиму в період десталінізації було силове придушення протестних настроїв та приховування наслідків техногенних катастроф. 13 березня 1961 року сталася величезна катастрофа у Києві, яку влада всіляко замовчувала – Куренівська трагедія. Протягом десяти років у яр було закачано мільйони кубометрів відходів з цементних заводів. Дамба, яка стримувала цю масу, була спроектована з порушеннями та не мала належного водовідводу. Були проігноровані елементарні правила безпеки та попередження працівників про тріщини напередодні трагедії, о 8:30 ранку дамбу прорвало. Десятиметровий вал цементноподібної суміші нісся зі швидкістю від 3

до 5 метрів за секунду, накривши житловий район Куренівки. Лавина знищила трамвайне депо, дитячий садок, лікарню та десятки житлових будинків. Рятувальні роботи проводилися в суворій секретності. Тіла загиблих витягували тижнями. Влада зробила все можливе, щоб приховати масштаби злочину. У районі було вимкнено телефонний зв'язок, КДБ конфіскувало плівки фотографів. Офіційно загинуло 145 людей, хоча історики вважають, що реальна кількість загиблих може сягати сотень або навіть півтори тисячі людей [6].

Червень 1963 р., Кривий Ріг. Конфлікт між п'яним міліціонером і солдатом у трамваї швидко переріс у масові заворушення. Солдата силоміць доправили до відділку де його побили. Житель Кривого Рогу, Геннадій Новосолов, згадував: «Мені тоді 14 років було, я пам'ятаю, як з усього міста до райвідділу почали підтягуватися люди. У лічені хвилини зібрався натовп. Говорили, правда, ще, що конфлікт почався не в трамваї, а раніше. Міліціонери нібито перевернули кошик з насінням бабусі-перекупки, за неї заступився солдат, а його за це і «пов'язали». Таке свавілля і грубість. Ну, народ і обурився» [5].

Наступного дня під будівлею зібрався багатотисячний натовп, який вимагав покарання винних. У відповідь міліція відкрила стрілянину, що тривала всю ніч, для придушення протесту було введено війська й танки [5]. Офіційно повідомлялося про 4 загиблих і 15 поранених, однак неофіційні дані свідчать про щонайменше 7 загиблих і близько 200 постраждалих. Події завершилися показовим судом: 41 особу засуджено до тривалих термінів ув'язнення, а інформацію про виступ тривалий час замовчували.

Бунти в Казахстані були викликані соціальною несправедливістю та схильністю Хрущова до амбітних проєктів. Найбільш показовим ставленням СРСР – республіки, що проголошувала себе державою робітників, – до самого робочого класу є трагедія в Темиртау у 1959 році. У місті будувався величезний металургійний завод, тисячі молодих людей приїжджали на будову, але замість обіцяних квартир вони жили в наметових містечках без опалення, елементарної санітарії та питної води. Останньою краплею стало те, що на те-ж саме будівництво запросили робітників з Болгарії.

Влада створила для них зовсім інші умови. Окремі гуртожитки, краще харчування в їдальнях та високі зарплати. Місцеві робітники зруйнували їдальню для іноземців, підпалили намети та почали штурмувати магазини. Владі довелося залучити військових. Загинуло 11 людей, сотні отримали поранення [3].

Протести в Російській РФСР відрізнялись своєю запеклістю та агресивністю. Причини гніву, загалом, були майже такими ж самими, як в інших республіках: дефіцит продуктів, свавілля міліції та високі ціни у порівнянні з маленькими зарплатами. Класичним прикладом є трагедія у Новочеркаську (червень 1962). Підвищилися ціни на м'ясо та масло, але робітникам на заводі зменшили зарплату. Це розлютило людей. Тисячі людей з портретами Леніна пішли до центру міста. Микита Хрущов віддав наказ придушити протест. Танки заблокували мости, а снайпери з дахів почали стріляти в натовп.

Учасник подій, Анатолій Жмурин говорив про непропорційність і жорстокість дій влади. Він випадково опинився на площі й згадував, що протестувальники поводитися спокійно, очікуючи приїзду керівництва, однак по них відкрили вогонь. Під час мітингу Жмурин дістав важке поранення – куля роздробила кістку плеча. У лікарні ним зацікавилися представники КДБ, яких вдалося відсторонити лише завдяки позиції головного лікаря [7].

За свідченнями очевидців, загинуло близько 26 осіб, серед них – діти; понад 80 людей було поранено. Після придушення виступу заарештовано 240 осіб, 7 із них засуджено до розстрілу, понад 100 – до тривалих термінів ув'язнення [7]. Наведені факти свідчать про збереження практики насильницького придушення протестів у період десталінізації та розрив між офіційною риторикою «відлиги» і реальною політикою влади.

Показовим є те, ще попри штурми адміністрації, побиття партійних працівників, захоплення відділків міліції, росіяни виступали не проти самої влади, а проти конкретних людей. Загрози для режиму, як такої, не було. Бунти в Україні чи країнах Балтії були небезпечнішими для Кремля, бо в Росії люди хотіли «доброго царя» і

м'яса, а в республіках рано чи пізно все закінчувалося вимогою незалежності та свободи.

У країнах Балтії спротив мав найбільш виражений антиокупаційний характер. У Литовській Радянській Соціалістичній Республіці люди збирались на цвинтарях у День всіх святих з національними прапорами, натхненні Угорською революцією. Альгіс Янульоніс, учень середньої школи, розповідає, як натовп із приблизно 10 000 людей оточив пам'ятник «Загиблим за Батьківщину»: «Коли натовп, кимось підбурений, почав скандувати «Свободи! Свободи! Свободи!» [1]. Влада застосовувала силу та арештовувала протестувальників. За спогадами очевидців, тих, кого хапали, протягували крізь подвійний кордон міліціонерів, які били людей усім, що потрапляло під руку. 16-річний, на той момент, Рімантас Матуліс, розповідав, що: «Всю ніч було чути крики тих, кого били на допитах. Людей тримали на бетонній підлозі» [2]. Було затримано та заарештовано понад 100 осіб. 150 студентів виключено з університетів за участь у націоналістичних виступах. 8-10 осіб отримали від 1 до 3 років термінів ув'язнення.

Отже, будь-яка тоталітарна система не здатна змінитися за одним лише наказом. Режим просто змінив тактику та навчився ховати тіла під шаром багною і називати розстріляних робітників «хуліганами» та «п'яницями». Справжня свобода почалася не тоді, коли знесли пам'ятники Сталіну, а тоді, коли люди перестали боятися танків. Ці події – це нагадування про те, що справжня демократія не може бути «подарованою», вона є вибореною кров'ю та смертями тих, хто не побоявся сказати правду.

Література

1. Pirmoji antisovietinė manifestacija Kaune. URL: <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/pirmoji-antisovietine-manifestacija-kaune-779062>
2. Tik senatvėje supratau, kad galbūt milicininkas gruzinas ir išgelbėjo mane nuo smūgių. URL: <https://www.voruta.lt/tik-senatveje-supratau-kad-galbut-milicininkas-gruzinas-ir-igsawelbejo-mane-nuo-smugiu/>

3. W. Burr. CIA Debriefed Soviet H-Bomb Eye-Witness in 1957. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2018-04-06/cia-debriefed-soviet-h-bomb-eye-witness-1957>
4. Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.
5. Бунт 1963 року в Кривому Розі: народ проти свавілля міліції. URL: https://ukrrain.com/cheruvneviy_bunt_1963_roku_v_krivomu_rozi_radya_nski_robтники_vistupili_proti_svavillya_milicii.html
6. Моргун С. Куренівська трагедія: унікальні архівні кадри та свідчення очевидців про катастрофу під грифом «таємно». URL: <https://tsn.ua/exclusive/kurenivska-tragediya-unikalni-arhivni-kadri-ta-svidchennya-ochevidciv-pro-katastrofu-pid-grifom-tayemno-1743724.html>
7. Новочеркаський розстріл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BB

Харламов Михайло Іванович,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна,

*кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри спеціальної хімії та хімічної технології
Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси*

**ДО ІСТОРИЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ ВІД РАДІАЦІЇ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ**

Проблематика радіаційної безпеки населення України в умовах незалежності має складний історичний, соціально-політичний і науково-технічний характер, що обумовлено як спадщиною